

Мырзакат ТЫНАЛИЕВ, “Кыргыз Туусу”

З.Асанкожоева өлкөнүн башкы банкынын жетекчисинин орун басарлыгына өлкөдөгү кыйын учурда – 2011-жылдын январында келди. Ошол эле жылдын июлунда Улуттук банкты жетектеп калды.

Ал учурда башкы банктын имиджи кандай эле? Биринчиден, банк секторундагы мыйзамдуулуктун сакталышы, өнүгүшү, өлкөнүн акча-кредиттик саясатынын туура жолго коюлушу үчүн жоопкерчилик тагылган УБнын К.Бакиевдин бийлиги учурунда Максим Бакиевдин кылмыштуу акчаларды жасоосуна жол ачкан, анын мыйзамсыз иштерине легалдуу түр берген мекемеге айланганы ачуу чындык. Ал УБнын ошол кездеги жетекчилеринин жол берүүсү, атүгүл шарт түзүүсү менен “чалган ботколорду” укук коргоо жана сот органдары азырга чейин “жеп түгөтө албай” келе жатат (ал убактагы банк секторундагы кылмыштар, рейдерчилик боюнча иштер аягына чыга элек). “Азия-Универсал-Банк”, “Акыливестбанк”, “Ысык-Көл-инвестбанк” сыяктуу ири банктардын айланасындагы чыр-чатактарды эле эске салып коёлу.

Экинчиден, Апрель революциясы жана андан кийинки баш аламан убактагы УБнын жетекчилигинин мындай кыйын кырдаалдагы калпыс кадамдары, анын натыйжасында банк ячейкаларынан алынган жана УБга убактылуу сактоого берилген каражаттардын айланасындагы чырлар да күчөп, апогейине жетип турган убак болчу.

Үчүнчүдөн, ар кандай революциядан кийинки ар бир өлкөдө кезикчү саясий, экономикалык, финансылык кризистер менен катар эле өлкөнүн түштүгүндөгү 2010-жылдагы июнь окуяларынын кесепеттери Кыргызстанды желкесинен басып турган. Натыйжада өлкөдө финансылык кыйроого жол бербөө үчүн КРнын башкы банкынын жетекчилигине абдан зор жоопкерчилик тагылган.

Мына ушундай учурда, азыр дайыма айтылып жүргөндөй, УБнын жетекчилигине чыныгы кесипкөй кадр Зина Асанкожоева дайындалганы абдан туура болгону ал иштеген үч жылга жетпеген аралыкта далилденди.

Зина Мукаевна эмгек жолун дал ушул УБнын башаты болгон СССРдин мамлекеттик банкынын Кыргызстандагы бөлүмүндө эсеп жана отчеттуулук башкармалыгынан баштаган. Андан кийин башкы бухгалтердин орун басары, башкы бухгалтер кызматтарын аркалаган. 1994-жылдан баштап Өкмөттүн аппаратында финансы жана кредит бөлүмүнүн башчысы, финансы башкармалыгынын начальниги (бул кызматтардын аталыштары жана функциялары бир нече жолу өзгөргөн), 2009-жылдын ноябрынан 2010-жылдын май айына чейин өкмөт чечимдерин экспертизалоо бөлүмүн башчысы болуп, кийин Убактылуу өкмөттүн аппаратында финансы жана кредит саясаты бөлүмүн жетектеди. Андан соң Президенттин аппаратынын финансы жана кредит бөлүмүн жетектеп, ал жерден Улуттук банкка которулган. Башкача айтканда ал банк системасынын гана эмес, өлкөдөгү жалпы финансы системасынын күнгөйтескейин эң жакшы билген жетекчиге өсүп жетип калган. Анын өлкөнүн башкы банкына жетекчиликке дайындалуусунда ушул критерий чечүүчү ролду ойноду окшойт.

Зина Мукаевна келгенден кийинки үч жыл аралыгында биздин финансылык сектордо эмне болду? Өлкөдөгү революциядан кийинки оор саясий кырдаалга карабастан, инфляциянын деңгээли алдын-ала жарыялангандан ашкан жок. Жада калса, бийлык жылында башындагы биздин негизги соода-экономикалык өнөктөштөрүбүз Россия менен Казакстандагы валюталардын курсунун кескин кулашына карабастан, биздин сомдун курсу салыштырмалуу туруктуу болду. Экономиканы монетизациялоо көрсөткүчтөрү жогорулатылды, коммерциялык банктардын активдери дээрлик эки эсеге, депозиттер бир жарым эседен ашык, банктардын жана банктык эмес уюмдардын кредиттери эки эсеге көбөйүп, 80 миллиард сомдон ашты. Бул кредиттик уюмдардын жана банктардын кредиттеринин үстөк пайыздарынын төмөндөшүнө алып келди. Бул бир караганда парадоксалдуу көрүнсө да, адистер аны УБнын сабаттуу жана сектордогу кырдаалды жакшы билүү менен жүргүзгөн саясатынын натыйжасы экенин белгилешет.

Башкы банктын ишмердүүлүгүндө дагы кандай новациялар болду? 2013-жылы акча-кредиттик саясаттын негизи өзгөрүлдү. Бул иш үч багытта комплекстүү жүргүзүлүп жатат. Биринчиден, акча-кредит саясатынын трансмиссия механизминдеги валюталык каналдын үстөмдүгүн азайтуу аркылуу пайыздык каналдын ишин күчөтүүгө шарттарды түзүү. Экинчиден, эсепке алуу ставкасынын – УБнын саясатынын ставкасынын айланасындагы “коридорду” түзүү жана банк системасына ликвиддүүлүктү бериш үчүн акча-кредит саясатынын инструменттерин өркүндөтүү. Үчүнчүдөн, инфляцияны жана башка макроэкономикалык көрсөткүчтөрдү прогноздоонун жана тандоонун сапатын жакшыртуу үчүн УБнын илимий-изилдөө иштерин күчөтүү. Бул үчүн УБда Экономикалык изилдөөлөр борбору уюштурулду.

– Өзгөрүүлөр оңой эле боло бербейт, – деди жакындагы интервьюларынын биринде З.Асанкожоева. – Акча-кредит саясатын жүргүзүүдөгү новациялар көз карандысыз эксперттер менен бир кыйла узак убакыт талкууланган. Жаңы инструменттер аркылуу түзүлгөн мүмкүнчүлүктөргө коммерциялык банктар дароо эле көнүп кетишкен жок. Бирок,

● **Финансы жана кадр**

Улуттук банктын төрайымы Зина Асанкожоеванын кызматтан өз арызы менен кетиши көпчүлүк үчүн күтүүсүз болду жана көптөгөн күмөн ойлорду жаратты. Анткени, биздин өлкөнүн мисалында мындай ири чиновниктер түгүл, катардагы клерктин өз арызы менен кызматтан кетиши өтө сейрек көрүнүш. Ошондуктан бул отставканын айланасында ар кандай күмөн ойлор жана божомолдор пайда болууда жана ал мындан ары да улана бере тургандыгында шек жок. Ошол эле учурда өз арызы менен кеткен төрайымдын аткарган иштеринин банк жана финансы секторун жакшы билгендер тарабынан татыктуу баасын ала тургандыгы да чындык. Биз бул макалада экс-төрайымдын ушул кызматтагы ишмердиги жөнүндө кыскача сөз кылууну чечтик.

баасын ала тургандыгы да чындык. Биз бул макалада экс-төрайымдын ушул кызматтагы ишмердиги жөнүндө кыскача сөз кылууну чечтик.

Кесипкөй кызматтан кетти. Артында аткарылган иш калды

баары өзгөрөт жана убакыт бул новациялардын натыйжалуу экендигин айкын көрсөтмөкчү.

Экс-төрайымдын айткандарына кошумчалай айта кетсек, алтын-валюталык резервдерди башкаруу боюнча да олуттуу өзгөрүүлөр болду. Улуттук банк ички рынокто алтын сатып алууну улантты жана эл аралык алтын-валюталык резервдердеги анын үлүшүн 8,6 пайызга жеткирди. Азыркы кезде андагы алтындын көлөмү 3,7 тонна. Салыштыруу үчүн айта кетсек, 1997-жылдан 2011-жылга чейин УБнын алтын-валюталык резервдеринде алтындын көлөмү 2,58 тонна боюнча өзгөрбөй келген. Учурда Улуттук банктын алтын-валюта резервдери жалпысынан 2 миллиард доллардан ашкан.

Эми биздин рынокто активдүү катышкан негизги чет элдик валюталардын – АКШ долларынын, евронуң, Россия рублинин, Казакстан теңгесинин кыргыз сомуна карата расмий курстары күн сайын аныктала баштады. Бул валюта рыногундагы кырдаалды өз убагында жана реалдуу көрсөтүүгө, чарба жүргүзүүчү субъектилердин чет элдик валюталардагы эсептешүү мамилелеринин жакшыртууга шарттарды түздү.

Улуттук банкта акыркы жылдардагы киргизилген новациялардан жана башкы банктын өз убагында валюталык рынокко көңүл буруусунан улам быйылкы жылдын башында АКШ долларына карата Россия рублинин жана Казакстан теңгесинин курстары кескин куласа да, алар менен тыгыз байланышта болгон биздин сомдун курсу салыштырмалуу азыраак инфляцияга тушукту. Жыл башынан азыркы учурга чейинки сомдун долларга карата курсу 10,68 пайызга түшкөн. Ошол эле учурда Казакстандын улуттук валютасы – теңгенин АКШ долларына карата арзандашы дээрлик 20 пайызды чапчыган. Рублди курсу да бир топ “жеңилдеди”.

– Тышкы факторлордун таасирин биз УБнын колунда болгон бардык каражаттар менен азайтууга аракеттендик, – дейт Зина Мукаевна. – Мисалы, бардык коммерциялык банктар үчүн ачык валюта позициясынын лимитин 15 пайыздан 7 пайызга чейин азайттык. Ашыкча ликвиддүүлүктү тазалаш үчүн нотторду сатуу көлөмүн көбөйттүк. Ал биринчи кварталда 22 миллиард сомду түздү. 17-февралдан баштап жаңы инструмент – “овернайт” депозитин киргиздик.

Андан тышкары, коммерциялык банктардын валюта позицияларына, чет элдик валюталар менен акча алмашуу курстарына мониторинг жүргүзүлдү. Финансы рыногунун бардык объектилери текшерилди. Мыйзамды бузгандарга

эскертүүдөн баштап лицензиясын токтотуп коюу жана алып салуу сыяктуу бардык тиешелүү чаралар көрүлдү.

Албетте, интервенциялар да жүргүзүлдү. Аларга биз алтын-валюталык резервдердин 5 пайызга жакынын пайдаландык. Кимдер кандай сөздөрдү айтпасын, бул кадам абдан туура жана өз убагында болду.

Тышкы факторлордун таасиринен башка да валюта рыногунда кызыл кулактык иштер да болду. Ага байланыштуу УБ тийиштүү чараларды көрдү. Валютанын тышка кетиши жана ажиотаж байкалган жок. Азыркы мезгилде жазгы талаа иштерин финансылык, баалардын негизсиз өсүшүнө көзөмөл жүргүзүүгө, ишканаларга, биринчи кезекте экспортко жана импортту алмаштырууга багытталган ишканаларга инвестицияларды тартууга бардык күчтү жумшоо зарыл.

Экс-төрайым санап өткөндөрдөн тышкары, өзгөчө революциядан кийин коммерциялык банктардан жана микрофинансы уюмдарынан үйлөрүн күрөөгө коюшуп кредиттерди алышкандардын көп сандаган арыздары боюнча УБ дайыма иш жүргүзүп келгенин кошумчалай кетели. Ар бир банктын жана микрокредит уюмунун иши мыйзамдарга жана кредиттик келишимдерге туура келери текшерилген. Тилекке жараша, аз сандагы гана мыйзам

бузуулар аныкталган. Аларга карата башкы банк тарабынан мыйзам чектеринде чаралар көрүлдү.

Азыркы учурда ар кайсы мамлекеттик органдарга кайрылышкан жана маселелерин чечип берүүнү талап кылышкан карызгерлердин эки тобу бар. Биринчиси – 2010-жылдын апрелиндеги жана июндагы окуялардан улам кредиторлордун алдындагы өз милдеттенмелерин аткара алышпай калгандар. Жалпы саны жети миңден ашкан бул категориядагы карызгерлердин маселеси жөнгө салынды. “Адилет жол” коомдук бирикмеси-

нин айрым мүчөлөрүнү гана калган.

Экинчи топтогулар – алган кредиттерин төлөп берүү боюнча проблемалары бар карызгерлер. Алардын кредиторлор алдындагы милдеттенмелеринин аткара алышпай калуусу адатта финансылык абалдарынын начарлашы менен байланышкан. УБ өзүнүн ыйгарым укуктарынын чектеринде карызгерлер менен кредит уюмдарынын ортосундагы маселелерди чечүүгө шарттарды түзүүдө. Ал карызгерлер менен карыз берүүчүлөр ортосунда диалог түзүү, чыр-чатактарды басуу аркылуу жүрүүдө.

Албетте, кредиттик уюмдардын ишине ашыкча жана жөнү жок кийлигишүү рынок мыйзамдарына каршы келип, бизнестин өнүгүүсүнө кедерги болот. Анткени, калктын басымдуу бөлүгү өз иштерин жүргүзүү үчүн зарыл болгон кредиттик каражаттарды алуу мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт. А мындай карызгерлердин айрымдарынын талаптарын аткаруу экинчилеринин да ушундай талаптарды коюусуна алып келиши мүмкүн. Ал болсо, өз кезегинде өлкөнүн финансылык-кредиттик системасын жана экономикасын колапска алып барат. Ошондуктан болочокто кредиторлор менен карызгерлердин ортосунда мындай мамилелердин ачык-айкын болушун камсыз кылуу максатында мыйзамдык базаны өркүндөтүү, калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу жана жоопкер кредит берүү деп аталган багытта иш жүргүзүү менен гана проблеманы цивилизациялуу чечүүгө болот.

Ушундай багыттагы аракеттерден улам учурда кредит берүү рыногунун өсүү темпи жакшы. Салыштырып айтсак, 2011-жылдын башында банктар жана кредиттик уюмдар беришкен кредиттердин жалпы көлөмү 43,7 миллиард сом болсо, азыркы мезгилде 81,5 миллиард сомдон ашкан. Банк секторундагы төлөп берүү убагы өтүп кеткен кредиттердин көлөмү 5 пайыздан ашпаса, микрофинансы секторунда бул көрсөткүч – 2-3 пайыз. Бул абдан жакшы көрсөткүчтөр болуп саналат.

Бизде төлөм системасы туруктуу иштеп жатат. Накталай эмес төлөмдөрдүн үлүшү 2010-жылга салыштырмалуу учурда эки эсеге көбөйгөн. Мына ушул накталай эмес төлөмдөрдү көбөйтүү, көмүскө бизнести азайтуу максатында 2012 – 2017-жылдарда КРда накталай эмес төлөмдөрдүн жана эсептешүүлөрдүн көлөмүн көбөйтүү боюнча иш-чаралардын мамлекеттик программасы иштелип чыгып, ал өкмөт менен Улуттук банктын бирлешкен токтому менен бекитилди. Программанын алкактарында “Төлөм системасы жөнүндө” мыйзам долбоору иштелип чыгып, ал парламент тарабынан кабыл алынды, “Микрофинансы уюмдары жөнүндө” мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам кабыл алынып, иштеп жатат.

Мындан тышкары, бул мезгил аралыгында УБнын өзүндө ички реформалар жүргүзүлүп, кадрдык потенциал бекемделди. Айрым мекемелердегидей болбой, ал эч кандай ызы-чууларсыз жүрдү.

Албетте, бул үч жыл ичинде Зина Асанкожоева тарабынан демилгеленген жана жүзөгө ашырылган иштердин баарын бир макаланын алкагында айтып берүү мүмкүн эмес. Бирок, мезгил – баарына тараза. Убакыттын дагы өтүшү менен Улуттук банктын тарыхында өз ыктыяры менен кызматтан кеткен алгачкы жетекчинин иштерине калыс баа бериле тургандыгына жана З.Асанкожоеванын кесипкөй жана тажрыйбалуу жетекчи катарында потенциалы өлкөбүз үчүн мындан ары да пайдаланыла тургандыгына да ишенем.